

УДК 343.36

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.26>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛІСНУ НЕПОКОРУ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: РУДИМЕНТ МИНУЛОГО ЧИ ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ?

Пузирьов Михайло Сергійович,
доктор юридичних наук,
заступник начальника кафедри
кримінального, кримінально-
виконавчого права та криминології
(Академія Державної пенітенціарної
служби, м. Чернігів, Україна)

Сокоринський Юрій Володимирович,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної
підготовки
(Академія Державної пенітенціарної
служби, м. Чернігів, Україна)

Боднар Ігор Володимирович,
кандидат юридичних наук,
начальник кафедри тактико-
спеціальної підготовки
(Академія Державної пенітенціарної
служби, м. Чернігів, Україна)

У статті наведено науково-практичне обґрунтування доцільності збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань у сучасних умовах функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. Звернуто увагу на аргументи розробників проектів Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вилучення статті 391 Кримінального кодексу України.

Доведено, що збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань із наявним на сьогодні судовим механізмом її реалізації не порушує право на справедливий суд, гарантоване засудженим як законодавством України (стаття 55 Конституції), так і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 6). Звернуто увагу, що зауваження, викладені щодо практики застосування статті 391 Кримінального кодексу України, які містяться в доповідях Європейського комітету з питань запобігання катуванням за 2017 й 2018 роки (на які посилаються розробники проектів Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вилучення статті 391 Кримінального кодексу України), стосуються окремих випадків зловживання адміністрацією установ виконання покарань України своїми обов'язками (наприклад, підготовка матеріалів на притягнення особи до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань за незначні порушення). Аргументовано,

що збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань дасть змогу забезпечити інтереси не лише засуджених, а і персоналу установ виконання покарань, виходячи із принципу взаємної відповідальності держави і засудженого, закріпленого у статті 5 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань, засуджені, позбавлення волі, пенітенціарна злочинність.

**CRIMINAL LIABILITY FOR MALICIOUS DISOBEDIENCE
TO REQUIREMENTS OF PENITENTIARY INSTITUTION ADMINISTRATION:
A VESTIGE OF THE PAST OR A NEED OF THE PRESENT?**

Puzyrov Mykhailo Serhiiovych,
Doctor of Law,
Deputy Head of the Department
of Criminal, Criminal
and Executive Law and Criminology
(Academy of the State Penitentiary
Service, Chernihiv, Ukraine)

Sokorynskyi Yurii Volodymyrovych,
Doctor of Law,
Associate Professor of the Department
of Tactical and Special Training
(Academy of the State Penitentiary
Service, Chernihiv, Ukraine)

Bodnar Ihor Volodymyrovych,
Candidate of Law Sciences,
Head of the Department of Tactical
and Special Training
(Academy of the State Penitentiary
Service, Chernihiv, Ukraine)

The article provides a scientific and practical justification for the feasibility of maintaining criminal liability for malicious disobedience to requirements of penitentiary institution administration in the current conditions of the State Criminal and Executive Service of Ukraine functioning. Attention is drawn to the arguments of the authors of the draft Law on amendments to certain legislative acts of Ukraine on the removal of Article 391 of the Criminal Code of Ukraine.

It is proved that maintaining of criminal liability for malicious disobedience to requirements of penitentiary institution administration with the current judicial mechanism of its implementation does not violate the right to a fair trial guaranteed by convicts under Ukrainian law (Article 55 of the Constitution) and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Article 6). It is noted that the remarks on the practice of applying Article 391 of the Criminal Code of Ukraine which are contained in the reports of the European Committee for the Prevention of Torture for 2017 and 2018 (referred to by the drafters of the Law on amendments to certain legislative acts of Ukraine on the removal of Article 391 of the Criminal Code of Ukraine) relate to certain cases of abuse of their duties by

administration of penitentiary institutions of Ukraine (for example, preparation of materials to prosecute a person for malicious disobedience to requirements of penitentiary institution administration for minor violations). It is argued that maintaining of criminal liability for malicious disobedience to requirements of penitentiary institution administration will ensure the interests not only of convicts but also a penitentiary personnel, based on the principle of mutual responsibility of the state and the convict, enshrined in Article 5 of the Criminal and Executive Code of Ukraine.

Key words: criminal liability, malicious disobedience to requirements of penitentiary institution administration, convicts, deprivation of liberty, penitentiary criminality.

Постановка проблеми. Кримінальний кодекс (далі – КК) України одним із своїх завдань має запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1). Також запобігання злочинам виступає однією зі складових мети покарання (ч. 2 ст. 50) [1] і входить до головних складових елементів мети кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України), яке регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань. Засуджений зобов'язаний виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно додержуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб, виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань тощо (ч. 1 ст. 9 КВК України). При цьому невиконання засудженими своїх обов'язків і встановлених законодавством вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність (ч. 2 ст. 9 КВК України) [2].

Одним із видів такої відповідальності є кримінальна (ст. 391 «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань» КК України). Відповідна кримінально-правова норма передбачає, що за злісну непокору законним вимогам адміністрації установи виконання покарань або іншу протидію адміністрації в законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у вигляді обмеження волі або у вигляді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у вигляді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання, призначається покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 3 років [1].

Натомість, незважаючи на наявний стан кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України, починаючи з 2018 р. (реєстрація у Верховній Раді України першого проекту Закону щодо вилучення статті 391 Кримінального кодексу України від 19.10.2018 р. № 9228) на рівні правозахисних організацій і суб'єктів законодавчої ініціативи тривають жваві дискусії щодо доцільності збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. У світлі наявних науково-практичних проблем тематика цієї публікації вирізняється своєю актуальністю і своєчасністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні дослідження, в яких різною мірою піднімалися проблеми кримінально-правової та кримінологічної протидії пенітенціарній злочинності, серед яких і проблеми збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань або декриміналізації відповідного діяння, проводили вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: М.І. Бажанов, М.П. Барабанов, Ю.В. Баулін, А.І. Богатирьов, І.Г. Богатирьов, А.В. Годлевська-Коновалова, О.М. Гумін, Т.А. Денисова, О.М. Джу́жа,

О.Г. Колб, В.В. Коваленко, І.М. Копотун, О.Г. Крикушенко, О.М. Литвинов, Ю.В. Орел, П.П. Михайленко, О.Г. Михайлик, С.С. Мірошниченко, В.І. Осадчий, О.І. Плужнік, Г.С. Саркісов, В.П. Севостьянов, А.Б. Скаков, О.В. Старков, В.М. Трубников, Г.Ф. Хохлаков, В.Б. Шабанов, В.В. Шаблістий, В.Є. Южанін та ін. Водночас наявні наукові розробки не повною мірою задовольняють сучасну ситуацію у вітчизняній правотворчості, свідченням чого є два проекти законів України, а саме: 1) проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вилучення статті 391 Кримінального кодексу України) від 19.10.2018 р. № 9228 [3]; 2) проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо ліквідації корупційної схеми в пенітенціарній системі шляхом вилучення статті 391 Кримінального кодексу України) від 06.09.2019 р. № 2079 [4].

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань у сучасних умовах функціонування ДКВС України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті вироблення авторської позиції щодо доцільності збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань в сучасних умовах функціонування ДКВС України ми вважаємо доречним звернутися до позицій стосовно декриміналізації відповідного діяння, що містяться в законопроектах щодо вилучення ст. 391 КК України від 2018 р. та 2019 р.

Так, серед основних аргументів на користь вилучення ст. 391 КК України розробники проектів 2018 р. та 2019 р. наводять такі:

1. *Європейський комітет із питань запобігання катуванням двічі у своїх доповідях після візитів в Україну (параграф 46 доповіді за 2017 р. і параграф 103 доповіді за 2018 р.) наголошував на необхідності скасування ст. 391 КК України.*

Проаналізувавши зазначені матеріали, варто зазначити, що Європейський комітет із питань запобігання катуванням у своїх аргументах посиляється на зловживання адміністрацією своїми обов'язками (наприклад, підготовку матеріалів на притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 391 за незначні порушення). Натомість у п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» № 2 від 26 березня 1993 р. зазначено, що «не є злісною непокорю вимогам адміністрації або іншою протидією їй порушення форми одягу, запізнення до шикування та аналогічні малозначні порушення» [5]. Це положення також слід ураховувати під час кваліфікації за ст. 391 КК України. І якщо за таке порушення судом буде прийнято рішення про притягнення до кримінальної відповідальності, особа має право на його оскарження до вищестоящої судової інстанції (апеляційне, касаційне оскарження) відповідно до кримінального процесуального законодавства.

Також варто звернути увагу на такі положення законодавства України:

– під час призначення заходів стягнення враховуються причини, обставини і мотиви вчинення порушення, поведінка засудженого до вчинення проступку, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого щодо суті проступку. Стягнення, що накладаються, мають відповідати тяжкості і характеру проступку засудженого (ч. 1 ст. 134 КВК України);

– стягнення у вигляді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) накладається в разі безуспішного застосування інших заходів впливу (ч. 9 ст. 134 КВК України);

– поміщення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) проводиться за рішенням суду. У разі прийняття на засіданні дисциплінарної

комісії рішення про поміщення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) адміністрація установи виконання покарань протягом двадцяти чотирьох годин направляє до суду відповідне клопотання (подання) разом із рішенням комісії (абз. 5 ч. 6 ст. 135 КВК України).

Виходячи із цього, констатуємо, що в Україні існує дієвий нормативно визначений «запобіжний механізм» від неправомірних дій щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України. Тому вимоги Європейського комітету з питань запобігання катуванням щодо необхідності скасування ст. 391 КК України є безпідставними.

2. *Конструкція норми ст. 391 КК України прямо суперечить його концептуальним засадам, однією з яких є задекларована відмова законодавця від небезпечної практики адміністративної (дисциплінарної) преюдиції як умови кримінальної відповідальності.*

На нашу думку, аналіз тексту КК України та його концептуальних засад не дає підстав для такого однозначного висновку, адже, крім ст. 391, адміністративна (дисциплінарна) преюдиція властива також ст. 389 «Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі», 390 «Ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі та у вигляді позбавлення волі» КК України, однак ані ст. 389, ані ст. 390 розробниками проектів 2018 р. та 2019 р. не пропонуються до виключення.

Додатково до вищенаведеного зазначимо, що опоненти адміністративної (дисциплінарної) преюдиції як умови кримінальної відповідальності наводять аргумент, що особа притягується до адміністративної відповідальності несудовими органами (наприклад, органами або установами виконання покарань).

Відносно цього варто зауважити, що якщо до 2016 р. рішення про застосування заходу стягнення до осіб, позбавлених волі, у вигляді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) приймалося адміністрацією виправної колонії, то Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення доступу до правосуддя осіб, які утримуються в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань» від 07.09.2016 р. № 1491-VIII [6] ч. 1 ст. 537 «Питання, які вирішуються судом під час виконання вироків» Кримінального процесуального кодексу України [7] було доповнено пунктом 13-2 «про застосування заходу стягнення до осіб, позбавлених волі, у вигляді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери)», і відповідно до якого вирішення цього питання стало прерогативою суду.

Також доречно наголосити, що і обвинувальний вирок про притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України ухвалює суд.

Таким чином, механізм притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань не суперечить ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8], а також положенням національного законодавства.

За таких обставин назва проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо ліквідації корупційної схеми в пенітенціарній системі шляхом вилучення статті 391 Кримінального кодексу України) від 06.09.2019 р. № 2079 у частині використання слів «щодо ліквідації корупційної схеми в пенітенціарній системі» є такою, що не відповідає дійсності і підриває авторитет пенітенціарної системи, що є безпідставним.

Характеризуючи сучасний стан кримінально-правової охорони нормальної діяльності органів і установ ДКВС України, зазначимо, що суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 391 КК України, полягає в тому, що він перешкоджає виконанню вироку, досягненню цілей покарання та порушує нормальну діяльність

органів та установ кримінально-виконавчої системи, які забезпечують виконання вироку суду та призначеного цим вироком покарання. Така позиція є домінантною і в сучасній правовій доктрині України [9, с. 51–52; 10, с. 93; 11, с. 154–155; 12, с. 34–36].

Досліджуючи питання доцільності або недоцільності декриміналізації даної кримінально-правової норми, слід звернути увагу на негативну тенденцію щодо зростання рівня злочинності в установах виконання покарань за 2019 р. на 41% порівняно з 2018 р. Варто звернути увагу, що ст. 391 КК України увійшла до переліку злочинів, зростання яких перевищило 15-відсотковий показник, що свідчить про сталість тенденції злісної протидії засуджених законній діяльності адміністрації установ виконання покарань.

Офіційні дані ДКВС України свідчать, що до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України здебільшого притягуються засуджені, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки (86,9%). У свою чергу, слід зазначити, що це засуджені за тяжкі та особливо тяжкі злочини, 38,1% – засуджені, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі. Дані показники свідчать про сталість антисуспільних поглядів у даної категорії засуджених та необхідність застосування регулюючих їх поведінку засобів, одним із яких є кримінальна відповідальність за ст. 391 КК України.

Зазначені статистичні дані та висновки були підтверджені емпіричним шляхом, зокрема шляхом анкетування практичних працівників установ виконання покарань України з наведенням таких кількісно-якісних показників. Зокрема, у 62% випадків ст. 391 КК України застосовувалася до засуджених, які під час відбування покарання вчиняли більше 10 порушень режиму. Відповідно, 32% – це особи, які були притягнуті до дисциплінарної відповідальності на момент застосування ст. 391 КК України менше 10 разів.

Проведене опитування засвідчило, що типовий кримінологічний портрет засудженого, притягнутого до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України, становлять особи, які: систематично грають в азартні ігри з метою отримання матеріальної або іншої вигоди; злісно не виконують законних вимог адміністрації і негативно впливають на інших засуджених; злісно відмовляються від роботи та несумлінно ставляться до праці (в разі визнання за ними обов'язку працювати на підставі закону); вживають алкоголь, наркотичні та інші одурманюючі речовини; є лідерами, активними членами груп засуджених із негативною спрямованістю; виявляють відкрите негативне ставлення до суспільних норм та ціннісних орієнтацій.

Отже, практика підтверджує, що суд, по-перше, враховує особу засудженого (рівень його суспільної небезпечності), спочатку вирішуючи питання про застосування до нього дисциплінарного стягнення у вигляді переведення засуджених до приміщення камерного типу (одиначної камери), а потім, відповідно, і під час визнання винуватості і призначення покарання за ст. 391 КК України. При цьому практичні працівники зазначили, що суд під час вирішення відповідних питань урахував той факт, що засуджені відбували також і дисциплінарне стягнення у вигляді поміщення в дисциплінарний ізолятор. Таким чином забезпечується дотримання східчастості системи дисциплінарних санкцій, найсуворіша з яких (переведення засуджених до приміщення камерного типу (одиначної камери)) виступає передумовою притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 391 КК України.

До подібних висновків дійшли вітчизняні дослідники доцільності збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань К. В. Бондарева, А. В. Годлевська-Коновалова, О. Г. Колб, І. М. Копотун та ін.

Тому за наявних на сьогодні обставин ускладнення оперативної обстановки в установах виконання покарань скасування кримінальної відповідальності за злісну

непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань може дестабілізувати пенітенціарну систему України: це, у свою чергу, може виявитися у вчиненні засудженими тяжких та особливо тяжких злочинів, збільшенні рівня постпенітенціарного рецидиву. Сьогодні дієва практики застосування судами ст. 391 КК України є показовим фактом реалізації принципу невідворотності виконання і відбування покарань, одним із критеріїв досягнення якого є дотримання засудженими кримінально-виконавчих і кримінально-правових заборон.

Водночас вважаємо за необхідне застерегти, що вилучення ст. 391 із КК України позбавить органи державної влади (в особі установ виконання покарань) одного з найбільш дієвих профілактичних засобів впливу на лідерів і так званих «авторитетів» злочинного середовища та злісних порушників встановленого порядку відбування покарання, який сприяє підтриманню мінімально можливого правопорядку в установах виконання покарань, має позитивний вплив на формування в засуджених правослухняної поведінки та відіграє важливу роль у забезпеченні належного виконання покарання, організації застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених та запобіганні вчиненню нових кримінальних правопорушень в установах виконання покарань.

Висновки. Підсумовуючи викладений у цій публікації матеріал, доходимо таких висновків:

1) збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань із наявним сьогодні судовим механізмом її реалізації (оскільки суд первинно призначає особі покарання (ч. 1 ст. 65 КК України); надалі приймається остаточне рішення про застосування заходу стягнення до осіб, позбавлених волі, у вигляді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) (абз. 5 ч. 6 ст. 135 КВК України, п. 13-2 ч. 1 ст. 537 Кримінального процесуального кодексу України), і здійснюється остаточна кримінально-правова кваліфікація, призначається покарання за ст. 391 КК України) не порушує право на справедливий суд, гарантоване засудженим як законодавством України (ст. 55 Конституції), так і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6);

2) зауваження, викладені щодо практики застосування ст. 391 КК України, які містяться в доповідях Європейського комітету з питань запобігання катуванням за 2017 й 2018 рр. (на які посилаються розробники проектів Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вилучення ст. 391 КК України), стосуються окремих випадків зловживання адміністрацією установ виконання покарань України своїми обов'язками (наприклад, підготовки матеріалів на притягнення особи до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань за незначні порушення);

3) урахування вищенаведених пропозицій щодо доцільності збереження кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань дасть змогу забезпечити інтереси не лише засуджених, а і персоналу установ виконання покарань, виходячи з принципу взаємної відповідальності держави і засудженого, закріпленого у ст. 5 КВК України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21.

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вилучення статті 391 Кримінального кодексу України): від 19.10.2018 р. № 9228. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64842 (дата звернення: 11.05.2020).

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо ліквідації корупційної схеми в пенітенціарній системі шляхом вилучення статті 391 Кримінального кодексу України): від 06.09.2019 р. № 2079. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66710 (дата звернення: 11.05.2020).

5. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93> (дата звернення: 11.05.2020).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення доступу до правосуддя осіб, які утримуються в установах попереднього ув'язнення та виконання покарань : Закон України від 07.09.2016 р. № 1491-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 43. Ст. 735.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 р., ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.05.2020).

9. Бондарева К. В. Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 289 с.

10. Годлевська-Коновалова А. В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 265 с.

11. Копотун І.М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. Київ : ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.

12. Орел Ю.В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. 209 с.